

OM UTOPIER OG VISIONER

Den bedste af alle verdener

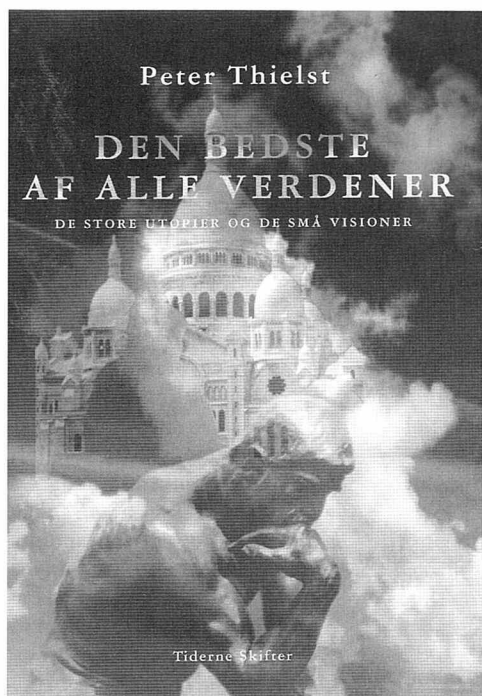
Utopien er en udsældt men nødvendig del af al samfundstænkning, hvadenten den går under navnet filosofi, sociologi, historievidenskab, politologi eller sågar skønlitteratur. Utopien er derfor heller ikke nødvendigvis på konfrontationskurs med videnskaben, selvom den ofte er blevet tolket som sådan. Det samme gælder visioner – en videnskab uden visioner er fortabt og kan kun se frem til stagnation og i sidste instans undergang.* Både utopier og visioner kan vise os vejen hen mod en bedre verden, mod et liv, der er fri for frygt og lidelse, og mod et samfund, hvor vores drømme realiseres i stedet for evig og altid at støde på grund. Derfor er utopier og visioner vigtige – de viser os det, som vi kan håbe på engang bliver til virkelighed. Som Peter Thielst skriver i

forordet til sin bog *Den bedste af alle verdener*, så er "tanker, der er tænkt og sat på form med det udtalte formål at gøre verden bedre og livet lykkeligere, vel altid værd at studere og vurdere" (side 8). Denne udlægning om utopierne er jeg enig i, og derfor kastede jeg mig også i påsken over bogen med en læselyst, som sjældent overvælder mig. Det viste sig også at være en bog, som man hurtigt kunne få mere appetit på, men inden jeg kommer så langt som at vurdere bogen, så tillad mig kort at præsentere dens overordnede struktur og indholdsmæssige kvaliteter, da der med mit vidende ikke forefindes en tilsvarende bog på dansk grund – et samfund, der jo ifølge Henning Fønsmarks bog *Historien om den danske utopi* selv er baseret på utopiske forestillinger om det gode samfund, velfærd, konsensus og fred og fordragelighed. Det er det samme sted, Thielst tager fat

– hvad skal vi med utopier og visioner i en verden, hvor vi tilsyneladende allerede har nået mange af de målsætninger, som vi igennem historien har sat os, og som har vejledt vores søgen og stræben igennem årtusinder?

Variationer over visioner og utopier

Bogen er historisk kronologisk struktureret, og Thielst gennemgår kapitel for kapitel de store klassiske utopier fra Platons *Staten* og den tidlige græske og romerske tænkning via kommunistiske eller kristne udlægninger hos Thomas Mores *Utopia*, Tommaso Campanellas *Solstaden* og Francis Bacons *Det ny Atlantis*, til Charles Fouriers socialistiske *Harmonien* op til den danske guldalderutopi hos Ludvig Holberg og de senere års forsøg på at genintrodere utopien på venstrefløjen i

Peter Thielst (2001):
 DEN BEDSTE AF ALLE VERDENER
 – de store utopier og de små visioner.
 Tiderne Skifter 160 sider. Kr. 198,-.

form af Meyers, Petersens og Sørensens *Oprør fra midten*, der til trods for sin påståede midterstatus havde rødder i en socialistisk forståelse af det gode samfund. Formålet hermed er ifølge Thielst ikke at analysere utopierne, som han betragter som de væsentligste filosofiske bidrag, "systematisk eller receptionshistorisk men at præsentere deres tankerigdom og anskueliggøre de idealer og ideer til det gode liv, som de rummer" (side 8). Den målsætning må man sige, at Thielst til fulde lever op til. Indledningen, hvor andre utopier kort, og til tider for kort, præsenteres, og hvor utopibegrebet skitseres, er inspirerende og spændende læsning, som viser utopiernes mange fællestræk og forskelligheder, og det er tydeligt, at forfatteren selv har stor sympati for den utopiske tænkning, selv om han er opmærksom på farerne ved dem, da han skriver, at "mange visioner er ikke

blot illusioner og luftig teori, men også rene uhyrer, både hvis de tænkes ordentligt igennem, og hvis de omsættes til praksis" (side 11). Det er altid en latent fare, der ofte bliver manifest, når utopierne gennemtvinges. Derudover viser indledningen også variationer over utopier som regressive, progressive og projektive, rationelle og irrationelle, konservative og socialistiske, eskapistiske og rekonstruktive, dialektiske utopier, dystopier, religiøse profetier, science fiction m.v. Der er i det hele taget tale om et meget fint billede af utopiens variationer og nuancer.

Uden at kunne gå i detaljer med de utallige utopier, som Thielst præsenterer, så skal der dog knyttes nogle få kronologiske kommentarer til dem. Gennemgangen af Platons antikke græske *Staten*, der er formuleret længe inden utopibegrebet blev opfundet, tager sit afsæt i Sokrates dis-

kussion om retfærdighed og den retfærdige orden. Thielst gennemgår ligeledes de dyder, som mennesker som en analog til den sociale orden i denne idealstat skal besidde, hvis retfærdigheden skal ske fyldest og komme til udtryk. Platons idealstat er en aristokratisk utopi, der fokuserer på dannelse, fornuft, klasseopdeling, arbejdsdeling og social orden, og Thielst kommer også ind på mange andre aspekter af denne – måske historiens første – utopis udformning som opdragelse, kønnenes relationer og kunstens betydning. Dernæst gennemgås forskellige jødisk-kristne religiøse eller antikke græske filosofiske bud på utopien i form af det kontemplative liv, paradisforestillinger eller terapeutiske helbredende fortolkninger. Efter noget af et historisk spring havner vi hos Thomas Mores *Utopia*, der blev forfattet i den sene engelske renæssance, og her bliver dette uto-

piske og eksotiske lands indretning gennemgået ret detaljeret, og Thielst formår at fremdrage de mest karakteristiske træk ved *Utopia* – både som utopisk ideal men også historien bag bogen og dens forfatters skæbnesvangre personlige endeligt. Særligt er dette samfund kendetegnet ved at leve i overflod, uden ejendomsret og med en kommunistisk arbejdsdeling og udnyttelse af goderne, så ingen lider nød. Naturligt i utopiens kronologi kommer vi så til en gennemgang af en lignende fiktiv fortælling hos Tommaso Campanellas *Solstaten*, der bringer tydelige mindelser om såvel Platon som More. Thielst påpeger såvel personlige som fiktionmæssige forskelle og ligheder mellem bl.a. More og Campanella, og han viser, hvordan *Solstaten* er en idealstat lokaliseret på et bjerg, som en befæstet by omgivet af frugtbare sletter, der strækker sig op mod solen. Dette fører videre til Francis Bacons samtidige videnskabsbaserede forsøg på at skabe *Det ny Atlantis* som en videreførelse af hans oplysningstanker. Det ny Atlantis er en ø lokaliseret i Stillehavet, som indtil nu har undgået de europæiske opdagelsesrejsendes opmærksomhed, og som derfor er ubesmittet af denne civilisation på godt og ondt. Dette afspejles i de to huse, som forefindes på øen, som på hver deres måde indeholder aspekter af det gode samfund, men som også har mindre tiltalende sider. Efter disse beretninger om filosofiske, religiøse, politiske og videnskabelige utopier følger en introduktion til den socialistiske utopi, som den forefindes hos Charles Fourier, der i sin *Harmonien* modsat Marx mente, at utopien var noget værd, og at den irrationelle utopi, hvor liden-skab, kærlighed, drifter og

følelser står centralt, kunne vise sig at være en vigtig bærer af enheden og fællesskabet. Fourier gjorde, som mange af de tidligere omtalte utopister, meget ud af at materialisere utopien i konkrete bygningsværker, bystrukturer og planer for menneskers fysiske udfoldelse, og i hans tilfælde blev storkollektivet *Harmonien*, der fremstår i noget funktionalistiske termer, legemliggørelsen af kærlighedens og fællesskabets utopi. Afslutningsvist gennemgås nogle danske utopiske tanker fra Holbergs poetiske skrivelser og op til nutidens mere politiske utopier som i *Oprør fra Midten*. Særligt de utopiske ansatser i den danske guldalderlitteratur er spændende læsning, som man som læser kunne have haft megen glæde af var blevet udfoldet lidt mere. Sådan er det som regel – når noget er godt, vil man have mere – og på den måde minder Thielst' bog om Krishan Kumars (1991) tilsvarende engelsksprogede gennemgang af utopier, der også må vælge og fravælge, men som på samme måde også tryllebinder læseren med gode fortællinger og eksemplificeringer. I denne sidste sektion omtales nemlig også det utal af utopier og dystopier som den litterære verden i det seneste halve århundrede har frembragt. Thielst slutter af med at tale utopiens sag i en verden, hvor massemedier, populisme og politisk apati bevirker, at visionerne om det gode samfund stort set er forsvundet fra den demokratiske dagsorden. Bogen afsluttes med en diskussion af det rigtige i Herbert Marcuses konstatering af utopiens død og umulighed – men Thielst forbliver underligt nok noget tavs i besvarelsen af dette spørgsmål. Måske kan dette spørgsmål aldrig besvares?

Ordene, der dog indikerer, at utopien er værd at holde liv i, er Oscar Wildes, som det her kan være nyttigt at slutte gennemgangen af bogen af med: "*Et verdenskort, som ikke inkluderer Utopia, er det ikke værd at kaste et blik på, for det udelukker det land, hvor menneskeheden altid vil søge havn. Og hvis menneskeheden når dertil, ser sig omkring og spejder et bedre land, vil den atter sætte sejl. Fremskridt er at virkeliggøre utopier*" (side 152; citeret fra Kumar 1991:95). Dette kunne meget vel stå som signum for *Den bedste af alle verdener* og dens forsvar for utopien.

Den bedste af alle bøger?

Som en opsummering på det forudgående er det næppe overraskende, at jeg mener, at Peter Thielst' bog er velskrevet, velinformeret og letlæselig, så man behøver heldigvis ikke være fagfilosof eller idehistoriker for at forstå og værdsætte de utopier, som han på pædagogisk vis præsenterer læseren for. Hvis man skal ytre sig kritisk, og det har anmeldere for vane altid at skulle som en slags *men* efter alle superlativerne og den panegyriske overrilling, hvorved man fremstiller sig selv som en distanceret, objektiv og lærd læser, så kan man undre sig over udvalget af utopier, som Thielst medtager. Man kan naturligvis altid argumentere for, at det er de 'vigtigste' af historiens utopier, som gennemgås. Det er jeg dog ikke så sikker på. Man kan også hævde, at det er dem, der har haft den største indflydelse på samfundets faktiske udformning. Heller ikke her er jeg overbevist, for hvor er Marx' og Engels' *Det kommunistiske Manifest*, Ayn Rands anarkistiske og libertarianske tekster, Ernst Blochs

håbets filosofi, William Morris' *News from Nowhere*, alle dystopierne og man kunne blive ved? Ganske vist dukker disse op i indledning- en og i småbidder senere, men de bliver ikke viet den samme opmærksomhed som eksempelvis Platons *Staten* eller Campanellas *Solstaten*? Hvad er grunden hertil, kan man med rette spørge sig? Er det fordi, disse har en mere filosofisk ballast end de andre mere politiske utopier? Thielst har ganske tydeligt udvalgt nogle centrale men ikke synderligt originale værker til at vise visionens og utopiens udvikling, som forekommer at være velvalgte, men som slører det faktum, at utopier kommer i en mangfoldighed af andre variationer end de konventionelle, som her gennemgås. Udvalget forekommer ikke totalt tilfældigt men noget traditionelt inden for utopitænkningen, og det forekommer mig, at et lidt mere varieret sortiment kunne have illustreret utopien bedre og mere nuanceret, end det her er tilfældet med det relativt snævert fremstillede udbud. Ydermere mangler man nogle oversigtsmæssige og sammenlignende analyser – på kryds og tværs af tid, geografi og politiske bevæggrunde – af disse præsenterede utopier og visioner for at kunne forstå og værdsætte deres forskellighed men også de slående ligheder, der trods alt eksisterer mellem dem.

Selvom de alle på hver deres måde peger på muligheden for en bedre verden, så gør nogen af dem det med en rodfæstet forhåbning, andre med en kritisk brod og endnu andre med en satirisk distance til samtiden. Som han allerede indledningsvist skriver: "Da utopien vil skildre en bedre og lykkeligere verden, udspringer den gerne af en vis erfaring om, fornemmelse af eller overbevisning om, at vi

ikke lever i den bedst mulige af alle verdener" (side 14). Dermed kan utopien ikke blot tjene som et positivt idealbillede men samtidig også tjene som en negativ optik, hvorigennem vores samtids dårligdomme, problemer og mangler udstilles. Disse nuancer kunne være trukket bedre frem, hvis udvalget af utopier havde været enten mere bredtfaavnende, eller hvis nogle afsluttende paralleller var blevet draget.

Men, når dette er sagt, så kan jeg slutteligt vende tilbage til den positivt vurderende tone og slå fast, at Peter Thielst med sin bog har genoplivet utopien i en tid, hvor utopien ellers, med Zygmunt Baumans ord, er kommet under kritik grundet fortidens synder. Som han skriver i sin mere end ti år gamle artikel 'Love in Adversity', så er konsekvensen, at på grund af "for mange efter hinanden følgende drømmeverdner, der for det meste huskes for de år, som de efterlod, er selve den drømmende aktivitet bragt i miskredit" (Bauman 1992:101). Denne udlægning, hvor utopier sættes lig med diktatoriske overgreb mod menneskeheden, hvadenten disse har været stalinistiske, nazistiske, maoistiske eller religiøst fundamentalistiske, yder efter min mening ikke utopier som tankekonstruktion og drømmebillede retfærdighed, og Thielst' bog kan måske afstedkomme, at utopierne og visionerne atter bliver salonfæhige i litteraturen og samfundstænkningen såvel som i samfundslivet. På samme måde som Johan Asplund i sin efterhånden klassiske bog *Teorier om fremtiden*, der med sin ekstensive udredning af variationer over fremtids- tænkning i teori og metode (Asplund 1979), viser Thielst også gennem sine udvalgte eksempler, hvordan og ikke

mindst hvad, man inden for samfunds- og humanvidenskaberne kan lære af den utopiske tænkning, scenarioskrivningen og orienteringen mod fremtiden. Utopien forekommer måske livløs, men den er endnu ikke begravet, og hvis den blev det, ville den tage sig drømmen om, håbet om og troen på et bedre liv med sig i graven. Uden disse drømme, forhåbninger og trosforestillinger ville vores liv være fattigere, og det viser Thielst bog med eftertrykkelig tydelighed og stor overbevisning.

Referencer

- Asplund, Johan (1979): *Teorier om fremtiden*. Stockholm: Liber Förlag.
- Bauman, Zygmunt (1992): "Love in Adversity: On the State and the Intellectuals, and the State of the Intellectuals". *Thesis Eleven*, 31:81-104.
- Jacobsen, Michael H. (red.) (2003): *Sociologiske visioner – sytten bidrag fra en sociologisk brydningstid*. Århus: Systime Academic.
- Kumar, Krishan (1991): *Utopianism*. Buckingham: Open University Press.

Noter

- * Netop denne kendsgerning optager jeg selv og seksten andre kolleger i en kommende bog med titlen *Sociologiske visioner – sytten bidrag fra en sociologisk brydningstid* (Jacobsen 2003), hvor denne videnskabs visionære rolle granskes igennem forskellige optikker. Det visionære er dog ingenlunde begrænset til sociologien og forefindes inden for enhver videnskabsdisciplin, der innovativt og fremtidsorienteret forsøger at forbedre sig selv eller den verden, som den er en del af.